

تاریخچه مسجد استاد شاگرد

واقعه در محله مهادهمین (۱) تبریز

امیر شیخ حسن کوچک پسر تیمورتاش فرزند امیر چوپان پس از فوت سلطان ابوسعید بهادرخان در سال ۷۳۶ هجری قمری به آذربایجان و عراق مستولی شده زمام امور را در دست گرفت و برای مصلحت وقت ساتی بیگ خاتون دختر اولجایتو سلطان محمد خدا بنده خواهر سلطان ابوسعید بهادرخان را در سال ۷۳۹ هجری به تخت سلطنت ایلخانی نشانند سکه و خطبه بنام وی خوانده شد .

پس از دو سال به بهانه اینکه حکومت و سلطنت ایلخانی از زنی ساخته نیست دستگاه او را بر چیده از سلطنت خلع نمود و سلیمان خان بن بشموت را که از نیره زادگان هولاکو خان بود به تخت سلطنت ایلخانی نشانند و ساتی بیگ را بزور بزوجیت اوداد سکه و خطبه بنام او خواندند سلیمان شاه از سال ۷۴۱ تا ۷۴۵ پنج سال تمام در تبریز سلطنت کرد ولی اغلب امورات سلطنتی و رتق و فتق در دست امیر شیخ حسن بود امیر شیخ حسن از طرف سلیمان شاه ملقب بعلاءالدین گردید .

این مسجد معروف به (استاد شاگرد) از آثار و بناهای همان علاءالدین امیر شیخ حسن کوچک میباشد و نام این مسجد و عمارات متعلق به آنرا در آن زمان علائمه میگفتند در سال ۷۴۲ بنای این مسجد تمام شده که یکی از بناهای بسیار

(۱) نام این محله سابقاً (میارمیار) بوده و اشتقاق آن از چیست معلوم نشده به-دا بعضی از نکته سنجان تبریز نظر بر اینکه میار میار معنی ندارد مبدل به (مهادهمین) کرده اند یعنی گه-واره بزرگ تر فعلا در نوشتجات و قبالات (مهادهمین) نوشته میشود .

عالی وزیای تبریز بشمار بود در کتیبه های مسجد نام سلیمان شاه ثبت شده بود که اکنون از بین رفته است خط کتیبه های آن بخط خواجه عبدالله صیرفی خطاط بسیار ژبردست و مشهور تبریز بود در اینخصوص نوشته اند خطی که در آن عمارت نوشته شده دیده کاتب افلاک در عرصه جهان نظیرش مشاهده ننموده اغلب کتیبه های عمارات تبریز حتی کتیبه های عمارات ربیع رشیدی و غیایه و دمشقیه را نیز صیرفی نوشته بود مالک دیلمی خوشنویس در اینخصوص اینقطعه را گفته است .

صیرفی ناقد جواهر خط کزنی کلک گشت گوهر ریز
هست بر حسن خط او شاهد در و دیوار خطه تبریز

خواجه عبدالله صیرفی ولد خواجه محمود صراف تبریزی از مشاهیر خوشنویسان خطوط سته بود در سال ۷۴۲ بر وایتی ۷۴۴ وفات نموده و در جنب شارع چرنداب دست چپ نزدیک بقبرستان چرنداب مدفون شده و اینکه این مسجد را (استاد شاگرد) مینگویند علتش اینست که کتیبه های آنرا چنانچه عرض شد خواجه عبدالله صیرفی استاد بزرگ نوشته و مقداری از کتیبه های طرف شرقی آنرا شاگرد وی نوشته و بدین جهت این مسجد را (استاد شاگرد) میگفتند و اینکه معروفست این مسجد را يك بنا بایک شاگرد ساخته غلط فاحش است و باور کردنی نیست که يك مسجد باین بزرگی و عظمت را يك بنا و يك شاگرد ساخته باشد زیرا که در اینصورت اقلاً پنجاه سال بلکه بیشتر وقت لازم دارد که يك بنا و يك شاگرد آنرا تمام نماید .

ساختمان مسجد و در و دیوارهای بلند و طاقهای مقرنس آن در سیستم بناهای قدیم و بشکل معابد و مساجد اوائل اسلام است و يك احتمال هم هست که بنای این مسجد قبل از علاءالدین امیر شیخ حسن مغروبه آن با برجها بوده نهایت ایشان روی بناهای آن بنای جدید نهاده اند شکل ساختمان از داخل شبیه بساختمانهای معابد خارجی است و از اینجا معلوم میشود که بنای آن بسیار قدیم است علی الظاهر بعضی آثار گچ بری و کاشیکاری هم در این مسجد بوده و کتیبه هایی که خواجه عبدالله صیرفی

نوشته بود بدیهی است که روی کاشی و با گچ بری بوده که فعلا از بین رفته و کمترین نشانه آنهم باقی نیست لیکن در کتب تواریخ مسطور است دیوارهای بلند و پایه‌های کلفت و ضخیم آن حاکی از ذوق معماران و مهندسان آن عصر است شاه نشین‌ها و رواقها و راه روهای آن بشکل روضات متبرکه عتبات عالیات ساخته شده‌گنبد بلند بالای آن نمونه صنعت معماران و مهندسان قرن هشتم است این مسجد صحن بسیار وسیع و حوض بزرگی در وسط آن داشت که اکنون از بین رفته مقداری از صحن وسیع آنرا اداره فرهنگ تصرف نموده و در سال ۱۳۱۳ شمسی دانشسرای برای دختران ساخته که از طرف جنوب دیوار بدیوار به این مسجد متصل است و این اشعار و تاریخ بنای دانشسرا از طرف مرحوم ملک الشعراء بهار در آجرهای کاشی بخط بسیار زیبایی در بالای درب دانشسرا مسطور است .

درهما یون عهد شاهنشاه ایران پهلوی	خسر و دانش پژوه و داور کیهان خدای
شد با هر حکمت آن فرزانه دستور علوم	ایچنین کاشانه فرهنگ از حکمت پهای
بهر تاریخ بنای عالیش هاتف سرود	(مجدد ایران دخت) شد تار یخ این دانشسرای

۱۳۱۳

از صحن بزرگ و وسیع آن مقدار کمی برای مسجد مانده است این مسجد بمرور دهور چندین مرتبه از زلزله و عدم توجه اهالی و اولیای امور ویران شده و مجدداً تعمیر شده است آخرین تعمیرات این مسجد در زمان قاجار در عهد نائب الساطنه عباس میرزا بدستور روی و کمک اهالی شهر انجام یافته و حاج میرزا یوسف آقا طباطبائی از علمای درجه اول تبریز در آن مسجد امامت می‌کرد پس از آن تاریخ مجدداً این مسجد مدتی متروک مانده و در بویرانی گذاشته است و کسی توجه به تعمیر و آبادی آن نکرده و بعضی از در و دیوار و صحن و حجرات آن ریخته و پاشیده شده بود تا در سنه ۱۲۹۵ قمری مرحوم حاج میرزا محمد علی قراجه داغی عوانصری (۱) از علمای تبریز بتعمیرات اساسی این مسجد همت (۱) عوانصر دهی است در قراجه داغ که اصل آن (اعوان، انصار) است از کثرت استعمال عوانصر می‌گویند .

گماشته و در کتاب (زین المعابد (۱) فی فضیلة المساجد) تالیف خود درباره تعمیرات این مسجد شرح مبسوط مفصلی نوشته است و چون بتاریخ تعمیر این مسجد و موقوفات آن مربوط بود مانیز شمه‌ای از آنرا در اینمقاله مینویسیم آن مرحوم در کتاب خود چنین نوشته .

داعی در اول حال که از تحصیل عتبات عالیات مراجعت نمودم روزی از روزها گذارم از سمت این مسجد افتاد دیدم که دیوار صحن مسجد از طرف شرقی و غربی ریخته و دیوار طرف قبله که محراب هم در آن طرف بود شکست خورده و چندین طاق از زمین و یسار محراب نزدیکست که فروریزد و سایر گنبدها و در و دیوارهای مسجد تماماً شکسته و ترک خورده و در شرف انهدام است و در صحن مسجد کثافات بیحد و اندازه ریخته‌اند تعجب بسیار از مردم این دیار کردم و خوف عظیم در دل داعی من جانب الله حادث گشت در شبی از شب‌ها در مجلس نواب مستطاب والا مؤیدالدوله (۲) حکمران آذربایجان بودم حالت تاسف آور مسجد را بایشان گفتم و عده فرمودند که در آنخصوص فکری نموده قراری بدهند لیکن اشتغالات حکومتی مانع از انجام این کار شد داعی عزم خود را جزم نمودم که بنفسه قریبه الی الله در آبادی این خانه خدا بقدر امکان با این قلت بضاعت سعی و کوشش نمایم در اول حال مبلغی از خود در این باب مصرف نموده و آنجا را محل تردد اهالی از برای نماز و وعظ نمودم بعد از آن بدستگیری جمعی از مؤمنین و متدینین شهر تبریز کثر الله امثالهم بنای آبادی و عمارت سایر قسمت‌های مخروبه را اقدام نمودیم .

گنبدهای مخروبه مسجد و اطراف صحن و دیوارها تدریجاً مرمت کاری شد و

(۱) کتاب زین المعابد فی فضیلة المساجد در کتابخانه استانه رضوی موجود است اخوی مکرم حاج محمد نخجوانی قسمتی را که مربوط به مسجد استاد شاگرد است استنساخ نموده برای من از مشهد فرستاده بودند .

(۲) مؤیدالدوله فرزند شاهزاده محمدعلی میرزا پسر فتحعلی شاه است حکمران

آذربایجان بود و در سال ۱۲۹۵ وفات نموده

مخزابی بسیار زیبا از مرمر درست نمودیم و در وسط صحن آب انباری در طول ذوآزده
زرع و عرض و عمق چهارزرع که قریب هشتصد تومان علاوه بر مصالح و سنگ و آجر
آن خرج نمودیم.

از جمله معاونت کنندگان در آبادی این مسجد عالی بنیان بمقتضای فرموده
قاوورخان (تعاونوا علی البر والتقوی) سرکار خجالتاب مؤتمن السلطان معین دفتر
آذربایجان میرزا حسین خان معتوفی بودند که انصافاً با همت بلند و قلب وسیع نعم
المعین داعی شدند و هر سال در ایام محرم در این مقام شریف تعزیه داری حضرت سیدالشهداء
پرپا میشد علی ای حال داعی در مقابل مسجد مزبور مقداری زمین بیاض جهت
حوضخانه مسجد بمبالغ خطیر خریدم و در دو طرف راهرو از دم مسجد که محل تردد عامه
ناس است بعضی اراضی موقوفه متعلقه به مسجد هم حاضر و موجود است که بازارچه
مختص بدیوار مسجد از دم در صحن این طرف آن طرف ساخته شود مشتمل بر بیست باب
دکاکین و زیاده که وقف مسجد مزبور بوده باشد و حوضخانه مزبور هم احداث شود
انشاء اله تعالی و اطراف صحن که یک طرف عمارت خود مسجد است از سمت شمال که
کنبدهای بلند و پست است و از طرف دیگر که غربی و جنوب شرقی باشد حجرات ساخته
شود جهت تحصیل طلاب که مدرسه بسیار خوب و بی نظیر خواهد شد و این اساس عظیم
که از عهد قدیم پوسیده و رمیم مانده و نزدیک بود که بالمره آثار آن از صفحه روزگار
برداشته شود بحمد الله بحایه آبادی آمد امیدوارم در یمن همت بندگان خلاق عالم و
طالبین باقیات صالحات که در صفحه روزگار هستند اعانت بخیر نموده بقدرده هزار
تومان ولو بتدریج برای بقیه تعمیر مسجد و مدرسه و حوضخانه و دکاکین موقوفه این
مسجد صرف فرموده و در صفحه آذربایجان بلکه مطابق ایران اینچنین یادگاری که
برای احدی میسر نیست و بهتر از این مغل و مقام برای دعای دوام و استقرار دولت
پایدار ابدی در این صفحات نبوده باشد و نوشتن همین رساله برای اداء تکلیف شرعی بود که
حالت این مسجد چنین و چنان شده و باید چنین و چنان شود و الخاصل مرام و مقصود محض تذکار

و یاد آوری و اعلام اینمطلوب بود زیاده از این ممتضی نداشتیم و ما علی الرسول الا البلاغ تمت الرساله فی لیلة الجمعة غره شهر ربیع الثانی من شهر سنه ۱۳۰۸ بیدمؤلفه المسکین محمد علی القراجه داغی

بعد از تعمیرات اساسی حاج میرزا محمد علی قراجه داغی قدس سره چندین مرتبه تعمیرات مختصری از طرف اهالی شهر درین مسجد شده ولی تعمیرات کلی در سال ۱۳۳۸ هجری قمری از طرف آقای حاج محمد آقا اردبیلی مرحوم انجام پذیرفته که در حدود چهارده هزار تومان خرج نموده و تعمیرات اساسی در بعضی قسمت های مسجد بعمل آمده است اخیراً نیز در سایه همت و جدیت آقای مهندس اردبیلی نماینده آذربایجان در حدود دوازده هزار تومان از طرف اوقاف برای تعمیرات مسجد مصرف شده است لیکن چنانچه باید و شاید تعمیر کلی و اساسی نشده و نواقص بسیار دارد امید است در سایه همت اهالی محترم شهر و توجه اولیای فرهنگ از جوه اوقاف یا محل دیگر تعمیرات کلی و اساسی دیگری بشود و این بنای زیبا که یادگاری از گذشتگان و نیکوکاران است ازین نرود

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی